

Cultuurhistorisch landschap (Provinciaal cultuurhistorisch belang)**Naam:** Groene Woud**CHW-code:** LSGW**Regio('s):** Meierij, Kempen

Cultuurhistorisch belang: Het Groene Woud is aangewezen als Nationaal Landschap. Kenmerkend is de opbouw van het gebied in beekdal en dekzandplateaus en de inrichting die nauw gerelateerd is aan de terreingesteldheid. Kleinschalige middeleeuwse ontginningslandschappen worden afgewisseld met uitgestrekte bossen, heidevelden, zandverstuivingen en jonge ontginningen. Specifieke elementen zijn laanstructuren, kastelen en buitenplaatsen en watermolens.

Strategie: Het behoud van de kleinschalige karakteristieken
 Eisen stellen aan de uitbreidingen van dorpskernen
 De economische dragers afstemmen op de cultuurhistorische identiteit van het Groene Woud
 Het vergroten van de cultuurhistorische waardering door het vergroten van de beleving

Beschrijving: Het Groene Woud is een zwak golvend landschap waar dekzandruggen, lager gelegen beekdal en broekgebieden elkaar afwisselen. In het pleistoceen zijn door de wind zand- en leemlagen afgezet. In deze tijd ontstond ook de brede, west-oost lopende dekzandrug die wel bekend staat als de Midden-Brabantse rug. De rug vormde een belemmering voor de afwatering in noordelijke richting. Ten noorden van Son en Breugel stroomt de Dommel door deze rug. Na afloop van de laatste ijstijd, in het holoceen, ontstond het bekenstelsel zoals we dat nu kennen. De beken traden veelvuldig buiten hun oevers en zetten in de dalen een laag sediment af. In het holoceen ontstonden ook hier en daar kleine veengebieden. Op kleine schaal is veen gewonnen in de beekdal en in dichtgegroeide vennen op de hogere gronden.

Bewonings- en ontginningsgeschiedenis: In dit landschap is de mens al vanaf het paleolithicum aanwezig. Opvallend is de hoeveelheid vindplaatsen uit de Romeinse Tijd. Naast grafvelden en plaatsen waar bewoning uit deze periode aangetoond is, zijn er bijzondere vindplaatsen in de vorm van een pannbakkerij en een pottenbakkerij. Bijzonder zijn ook de rijke graven uit Esch waar uit zeven graven meer als tweehonderd grafgraven werden geborgen. Naast glas, aardewerk en metalen voorwerpen werd een barnsteen beeldje van Bacchus gevonden. De bewoningsgeschiedenis en de inrichting van het gebied zijn in hoge mate geënt op de natuurlijke terreingesteldheid. Vanouds waren de randen van de beekdal en de dekzandruggen de meest geschikte plek voor bewoning. De beekdal zelf en de uitgestrekte broekgebieden waren te nat om te wonen of om akkerbouw te bedrijven. In deze terreinen lagen de beemden.

kleine, vaak strookvormige percelen weide- of hooiland, omgeven door houtsingels. Op de natste plekken lagen broekbossen en werden rabatten aangelegd voor eikenhakhout en later voor populieren. De hogere delen van het dekzandlandschap werden extensief gebruikt om vee te weiden en strooisel te winnen. Geleidelijk degradeerde het eiken-berkenbos dat daar van nature groeide en ontstonden uitgebreide heidevelden. Door de begrazing door schapen en door het steken van heideplaggen ontstonden hier en daar zandverstuivingen, die de akkers konden bedreigen, bijvoorbeeld de Kampina. Tal van dorpen en buurtschappen in Groene Woud waren al in de vroege middeleeuwen bewoond. Uitgestrekte nederzettingen waren er in die tijd nog niet. Vaak gaat het om zogeheten domeinen: een hoofdboerderij waar een lokale heer woonde met enkele hiertoe behorende hoeven. In een oude akte van omstreeks 700 staat dat er drie van deze domeinen worden geschonken aan Willibrord. Ze lagen op de plek waar nu Sint Michielsgestel en Gemonde liggen. Vanuit deze oude bewoningskernen zijn delen van de wildernis ontgonnen. In sommige gevallen betreft dit ontginningen die tot stand kwamen in de 9e tot de 11e eeuw ze worden wel oude domeingoederen genoemd. Vaak zijn deze grote landbouwbedrijven later gesplitst en vormden ze de kern van sommige huidige buurtschappen. Voorbeelden van oude domeingoederen zijn Wolfswinkel, Vressel en Ten Hulst bij Sint-Oedenrode. Gaandeweg nam de bevolking toe en men ging ook meer marginale delen van het gebied ontginnen, vaak in georganiseerd verband. In het landschap zien we deze gebieden terug als complexen van lange strookvormige percelen. Deze ontginningen werden gestimuleerd door de hertogen van Brabant, die zich in de twaalfde en dertiende eeuw tot machtige landheren hadden ontwikkeld. Zij bevorderden groepen boeren om woeste gronden te ontginnen, zoals in de buurt van Gemonde en Schijndel. Ook verschillende kloosters waren actief met ontginningen. Behalve deze georganiseerde activiteiten gebeurde het echter ook regelmatig dat de boeren in de dorpen zelf stukken heide of broek omvormden om het als landbouwgrond te gebruiken. Soms werden er nieuwe boerderijen gebouwd, maar vaak werden de percelen vanuit de oude woonplaatsen benut als extensief hooiland of weiland. Het gebied De Mortelen tussen Bostel en Oirschot is een mooi voorbeeld van een kleinschalig middeleeuws landschap met een afwisseling van graslanden, bossen en voormalige heideveldjes.

Akkercomplexen en verplaatste dorpen: In de dertiende eeuw vond een omslag in de bedrijfsvoering plaats. De kleine akkertjes maakten plaats voor grote open akkercomplexen. Soms had dit tot gevolg dat de boeren het dorp

verlieten en een nieuwe boerderij bouwden aan de rand van de akkers. Vaak bleef de kerk, als enige stenen gebouw, op de oude plek staan. Voorbeelden van verplaatste dorpen zijn Haaren, Liempde, Middelbeers, Oostelbeers en Nederwetten. Vanaf de 15e eeuw deed ook de plaggenbemesting zijn intrede. De stalmest werd vermengd met bosstrooisel of heideplaggen en dit mengsel werd als bemesting op de akkers gebracht. Door het eeuwenlange opbrengen van materiaal werden de akkers langzaam maar zeker opgehoogd en kregen de bijeen liggende akkers een enigszins bolle ligging. Op tal van plaatsen zijn deze open, bolle akkercomplexen te zien. De bodem, die soms wel voor meer dan 1 meter uit opgebracht materiaal bestaat, wordt een es- of enkeerdgrond genoemd

Kastelen, landgoederen en buitenplaatsen:In de beekdalen liggen diverse middeleeuwse kastelen. De natte beekdalen boden de gelegenheid grachten aan te leggen die het hele jaar water voerden. Enkele voorbeelden zijn Nemerlaer aan de Essche Stroom, Geldrop en Stapelen in het Dommeldal en Heeswijk in het dal van de Aa. Vanaf de zestiende eeuw ontstonden er grote landgoederen en buitenplaatsen op heidevelden en in broekgebieden. 't Velderbosch bij Boxtel en De Baest bij Middelbeers zijn hier voorbeelden van. De landgoederen en buitenplaatsen uit de negentiende en twintigste eeuw liggen vaak op vroegere heidevelden die hun functie voor de boeren verloren hadden door de komst van kunstmest. Tussen Boxtel en Vught liggen verschillende van deze jonge landgoederen en buitenplaatsen, zoals Dommeloord (ook wel Wilhelminapark genoemd), De Oude Hondsborg, Sparrenrijk, Beukenhorst, Halsche Barrier en Eikenhorst

Stelling van Vught:In de negentiende eeuw kwam de Stelling van Vught tot stand. In 1838, tijdens de vrijheidsoorlog van België, werd een tijdelijk legerkamp voor vijftigduizend militairen aangelegd op de heide tussen Den Bosch en Boxtel. In de jaren 1844-1848 werd een definitief kamp gebouwd bij Vught. Dit kamp werd verdedigd door inundatiegebieden en een serie van acht lunetten, tezamen de 'Stelling van Vught' vormend. In 1874 is de vesting 's-Hertogenbosch officieel opgeheven en verloor ook de Stelling van Vught haar militaire betekenis

Jonge ontginningen:Aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw zijn veel woeste gronden, heidevelden en broekgebieden, ontgonnen. Door gebruik van kunstmest voor de bemesting van de akkers verloren de heidevelden hun oorspronkelijke functie voor de landbouw. Op de uitgestrekte heidevelden zorgden landbouwontginningen en uitgebreide bebossingprojecten voor een landschappelijke ommekeer. Men legde een rechthoekig patroon van wegen en waterlopen aan, waarbinnen percelen landbouwgrond of bos werden aangelegd. Nieuwe boerderijen werden gebouwd op plaatsen die tot dan onbewoond waren geweest

Populieren:Sommige delen van het Groene Woud ontwikkelden zich tot echte populierenlandschappen. De bomen werden vooral langs de wegen en op perceelgrenzen gepoot. Daarnaast waren er ook speciale bomenakkerijtjes. De populieren dienden vooral om klompen van te maken. De klompenmakerij nam in Brabant een geweldige vlucht in de 19e en het begin van de 20e eeuw. In 1819 waren er 282 klompenmakerijen, in 1859 was dit aantal opgelopen tot 654, in 1889 maar liefst 738! Kerngebied van de klompenmakerij en de populierenteelt was de omgeving van St.-Oedenrode, Schijndel, Veghel, Liempde, Best en Boxtel

Ontwikkelingen in de twintigste eeuw:In de twintigste eeuw is het landschap van karakter veranderd. Door het gebruik van prikkeldraad verloren de elzensingels in de beekdalen en broekgebieden hun functie en verdwenen in de loop van de tijd. Beken werden genormaliseerd. Ruilverkavelingen zorgden voor grotere percelen, nieuwe wegen en betere productieomstandigheden voor de boeren. Het onderscheid tussen de verschillende onderdelen van het cultuurlandschap vervaagde en werd minder beleefbaar, ook door de uitbreiding van steden en dorpen.

**Cultuurhistorische
Vlakken:**

Akkercomplex Middelbeers
Akkercomplex Oostelbeers
Kerkeind
Akkercomplex Belversche Akkers
Hazenakker
Lieseind
Akkercomplex Liempde
De Mortelen
Akkercomplex Straten en Notel
Akkercomplex Grootakker
Akkercomplex Boterwijk
Akkercomplex Olenakkers
Akkercomplex Hooionkse Akkers
Akkercomplex Nederwetten
Akkercomplex Heeskens bij Bokt
Akkercomplex bij Opwetten
Akkercomplex Urkhoven
Akkercomplex Westelbeers
Beekdal van de Grootte Beerze
Beekdal van de Kleine Dommel
Beekdal van de Kleine Beerze
Voorste Stroom en Oisterwijkse Hoeven
Dommeldal bij Sint Michielsgestel
Dommeldal tussen Sint-Oedenrode en Boxtel
Dommeldal bij Breugel
Dommeldal tussen Opwetten en Son
Het Helvoirtse Broek
Bossche Broek
Broekgebieden bij Best
Broekgebied tussen Breugel en Nuenen
Wijboschbroek
De Scheeken
De Geelders en Gemonde
Vresselsbos
Sonse Bergen
Kuikeinsche Heide
Kampina en de Oisterwijkse Vennen
Landgoed Baest
Landgoed Seldensate
Landgoederen rond Vught
Abdij Koningshoeven
Vughtse Hoeven en Beukenhorst
Den Eikenhorst en Sparrenrijk
Halsche Barrier en Wilhelminapark
Zegenwerp en Venrode
Landgoederen rond Vught
Kasteel Heeswijk
Kasteel Stapelen
Landgoed 't Velderbosch
Landgoed Heerenbeek
Eendracht, Zonnewende en Dennenhoef
Overstromingsgebied bij Den Dungen
Schijndelsche en Rooische Heide
De IJzeren Man
Stelling van Vught